TRADUTTUR TAL-AQWA LETTERATURA

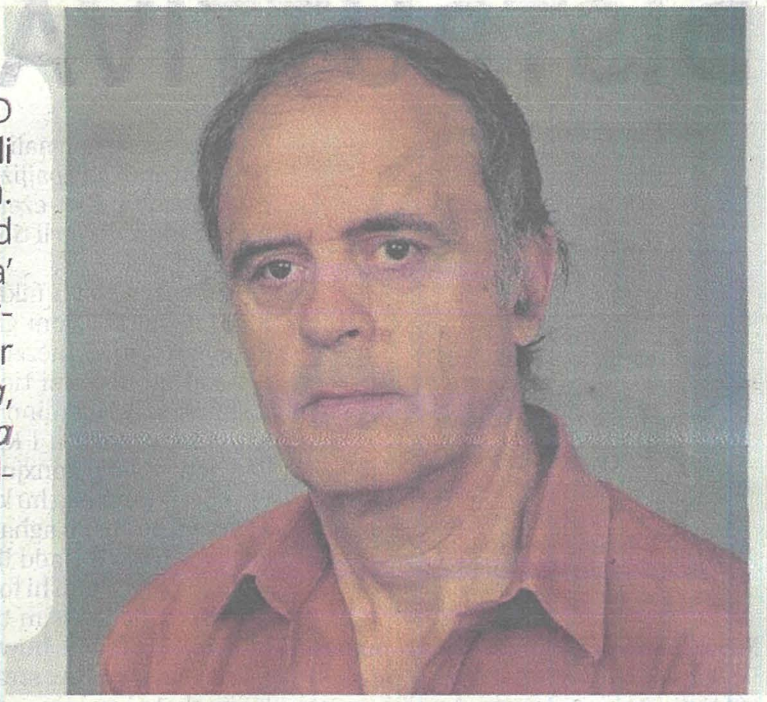

Isem li jispikka fit-traduzzjoni mill-aqwa ta' Dante hu bla dubju ta' xejn ALFRED PALMA. Fi żmien 20 sena, hu rnexxielu jittraduċi *La Divina Commedia*, li qoromha kemm mill-għażla tal-kliem kif ukoll mill-għadd ta' sillabi li fiha. Qablu kien hemm oħrajn li ttantaw u ttraduċew partijiet minnha. Imbagħad Erin Serracino Inglott ippubblika biss *L-Infern*. Iżda bla dubju, it-traduzzjoni ta' Alfred Palma hi l-aktar traduzzjoni fidila kemm għall-Malti użat kif ukoll għar-ritmika. Minbarra dan, Alfred irnexxielu wkoll jittraduċi xogħlijiet ta' Oscar Wilde u ta' William Shakespeare, li fosthom insibu *Macbeth*, *Romeo u Ġuljetta*, *Il-Merkant ta' Venezja*, *Il-Kummiedja tal-Iżbalji*, *Hekk kif Jogħġbok*, *L-Imqarba Mmansata*, *It-Tempesta* u *Hamlet*. Issa għadu kif ippubblika wkoll *Otello*, tal-istess drammaturgu. Illum, se nsiru nafu aktar lil Alfred Palma.

Minn **CHARLES B. SPITERI**

Alfred, tista' tagħtina ftit dettalji tat-tfulija tiegħek?

Jien twelidt fit-8 ta' Settembru 1939 fl-Isptar Ċentrali tal-Furjana (illum id-Depot tal-Pulizija), iżda jien Żabbari sa ruħ ommi! Tfuliti kienet waħda hienja, normali, imqarba u kollha praspar.

Bħala edukazzjoni, f'liema skejjel attendejt, u liema suġġett kien l-aktar għal qalbek?

Studjajt fl-iskola Primarja ta' Ħaż-Żabbar u wara fil-Kulleġġ De La Salle, il-Kottonera. Is-suġġetti l-aktar għal qalbi kienu l-Malti, l-Ingliż, it-Taljan u l-Franċiż.

Wara li temmejt l-iskola, fl-1957, dħalt emergency teacher, fejn domt sal-1959, meta sirt skrivan u bdejt naħdem fid-Dipartiment tal-Għajnuna Soċjali. Iżda ħajti diġà kienet ilha s-snin maħkuma minn tliet allat nisa: il-Mużika, il-Letteratura u l-Pittura. It-tlieta kienu inerenti fija: il-kotba ta' *Ġabra ta' Ward* ta' E.B. Vella xegħlu fija l-poeżija; ir-Rediffusion xegħel fija l-imħabba għall-Opri u l-mużika klassika; Chopin, Beethoven u Brahms u kompożituri kbar oħrajn saħħruni u tgħallimt indoqq il-pjanu waħdi; u niftakar li ta' 10 snin kont irbaħt ktieb bħala premju fi Standard II tal-Iskola tal-Gvern, wara li pinġejt *The Little Matchgirl* ta' Hans Christian Andersen.

Fl-1987 irtirajt mix-xogħol minħabba raġunijiet personali u bdejt naqdi lit-tliet allat nisa full-time. Sa mis-sittinijiet diġà kont bdejt nikteb bosta poeżiji u drammi għar-Rediffusion. Imbagħad bdiet il-ġrajja fatidika tad-*Divina Commedia* li bdejt nittraduċi fl-1966 u temmjet fl-1986. Warajha dmiri lejn id-drammi ta' Shakespeare u wara Wilde, Lawrence, Mann, Voltaire, għadd ta' rumanzi u kotba oħrajn ta' suġġetti differenti, fosthom bosta kotba soċjopsikoloġiċi li ġew ippubblikati fl-Ingilterra u l-Kanada.

Jidher li int ammiratur kbir tad-drammi u d-drammaturgi. Kif nibtet fik din l-imħabba?

Bdiet fil-Kulleġġ De La Salle, meta ltqajt l-ewwel darba ma' William Shakespeare, fejn kelli l-*Merkant ta' Venezja* għall-GCE.

X'wasslek biex għall-ewwel xogħol ta' traduzzjoni tiegħek għażilt id-*Divina Commedia*?

Ir-raġuni kienet li Dante kien isaħħarni u d-*Divina Commedia* ossessjonatni sa minn meta bdejt nistudjaha ma' Dun Frans Buhagiar, l-għalliem tiegħi tat-Taljan, f'Form III.

Kif għidtlek, Charles, id-*Divina Commedia* saħħritni sa minn meta, fil-Kulleġġ De La Salle, bdejna nitgħallmuha f'verżjoni prożajka b'terżini mill-oriġinal, mill-ktieb ta' Tito Casini *Per loco eterno*. Jien dejjem kont nixxennaq naqleb għall-Malti xi vers 'l hemm u 'l hawn minnha, u wara li temmejt l-iskola u qbadt naħdem, bdejt nistħarreġ jekk il-Commedia kinitx inqalbet bil-Malti.

Skoprejt li kienu bdew isiru attentati mill-1864, iżda dawn kienu ġeneralment addattamenti fi proża u/jew passaġġi qosra. Fl-1964 Erin Serracino Inglott ippubblika *L-Infern*, traduzzjoni tajba ħafna, iżda ma kinitx irrimata. U, minkejja li kont xtrajt kopja, dan il-fatt iddiżappuntani. Sadattant, kienet ġriet ix-xniegħa li Erin kien lesta wkoll *Il-Purgatorju u L-Ġenna*; iżda minkejja kollox dawn qatt ma dehru!

Dan kollu kebbes fija l-ħeġġa li nittanta nagħmel traduzzjoni jien. U nirrimaha! Kelli biss 26 sena, u kont maħkum minn ħeġġa stramba li ma stajtx nikkontrolla. Komplejt inħażżeż xi vers 'l hemm u 'l hawn...

Kif għidtlek, fl-1959 bdejt naħdem fid-Dipartiment tal-Għajnuna Soċjali, u fl-1966 kont għadni naħdem fl-uffiċċju distrettwali ta' Ħaż-Żabbar. Dak iż-żmien konna nirreġistraw lin-nies il-Ħamis, u l-Ġimgħa nħallsuhom ir-relief. Mela Ħamis minnhom wieħed mir-reġistranti, ċertu Toni Gatt ġie bi ktieb daqs missal taħt driegħu. Kienet id-*Divina Commedia* ta' Eugenio Camerini (1800) bl-inċiżjonijiet ta' Gustave Dorè. Toni qalli li kienu tawhielu l-eredi ta' qassis biex ibiegħuha. (Wara sirt naf li dan il-qassis kien il-politiku Mons Enrico Panzavecchia!) Toni talabni 3 liri Maltin u rajthom wisq.

L-għada ġie għar-relief bil-ktieb f'idu u qalli li kienu ħallewhuli nofs lira! Xtrajtu u ħadtu d-dar, ferħan għall-aħħar. Iżda dlonk skoprejt li xi 12 mill-inċiżjonijiet li kellu fih kienu nqalgħu mill-ktieb biex isiru nkwatri. Dlonk tlift l-entużjażmu kollu u l-ktieb tfajtu f'armarju li kelli f'kamarti.

Mela jgħaddu xi tliet ġimgħat u Ħadd minnhom filgħodu, wara l-quddiesa tad-disgħa, iltqajt ma' ħabib tiegħi anzjan, ċertu Karmenu Balzan, li qalli li l-Birgu kienu waqqgħu dar qadima u fiha kien hemm bosta kotba, faxxikli u x'naf jien. Staqsieni rridx iġibli xi ħaġa u għidtlu iva. U l-għada narah ġej b'romblu daqsxiex ta' faxxikli sofor biż-żmien. Kienu faxxikli mill-*Paradise Lost* ta' Milton u mid-*Divina Commedia*, l-istess edizzjoni tal-1800 ta' Camerini li kont xtrajt jien, u fost dawk il-faxxikli nsib l-inċiżjonijiet kollha li kelli neqsin! Bilġri nfilsajt l-inċiżjonijiet li kelli neqsin f'posthom u issa kelli l-opra kollha komplhuta!

Mill-ġdid imtlejt b'ħeġġa kbira u fis-sajf tal-1966 bdejt it-traduzzjoni bis-serjetà. Biex inserraħ rasi dwar dak li kont qed nagħmel, bgħatt xi siltiet lil Bro. Henry SFC u lil Dottor Ġorġ Zammit għall-fehma tagħhom. It-tnejn inkoraġġewni bilkbir u Dr Zammit, f'ittra li bagħatli u li għadni ngħożż, qalli: "Kompli; fik nara bniedem li kapaċi tagħtina dan ix-xogħol." U dawk il-kelmiet xeħtuni għalkollox fuq it-triq iebsa li dak iż-żmien ma kontx nobsor kemm kienet se tkun twila u qalila.

Fil-bidu tas-snin 70 lestejt *L-Infern* u bdejt ngħarbel *Il-Purgatorju*. U ftit ftit bdejt naqta' qalbi. Iżda d-Destin (reġa') ħasibha mod ieħor. Mela għodwa minnhom inkun il-Belt u fi Triq Nofsinhar niltaqa' ma' Mikiel Spiteri (Kilin) li, b'ton pjuttost sarkastiku, staqsieni fiex kont wasalt fit-traduzzjoni. Għidtlu li kont għad-

"Wara li temmejt l-iskola, fl-1957, dħalt emergency teacher, fejn domt sal-1959, meta sirt skrivan u bdejt naħdem fid-Dipartiment tal-Għajnuna Soċjali. Iżda ħajti diġà kienet ilha s-snin maħkuma minn tliet allat nisa: il-Mużika, il-Letteratura u l-Pittura

bu li bih se nkunu qed insolvu l-isfidi kollha li għad għandna quddiemna.

Irridu nħarsu iktar fit-tul mill-elezzjoni ġenerali li jmiss, u nkunu proattivi għall-bidliet soċjali, u mhux reattivi. Il-kmiem se jibqgħu mxammra. Flimkien ma' din il-bidla kostituzzjonali, irrid nara ħidma lejn iktar nisa fl-ogħla livelli tal-partiti politiċi. Il-Partit Laburista dan ix-xogħol diġà bdieh bil-programm LEAD.

Irrid nara aktar ħidma biex niġġieldu l-mentalità li żżomm lill-mara lura, jew li tħares lejha daqslikieku kienet inqas mir-raġel, u nħeġġeġ lill-professjonisti fil-midja biex jaħdmu għal iktar viżibilità tal-mara minn kull qasam tal-ħajja.

X'taħseb fuq kritika li ssir li n-nisa jistgħu xorta joħorġu għall-politika imbagħad sta għall-poplu biex jeleġġihom?

Ir-realtà hi li s-soċjetà timponi li l-mara trid għal xi raġuni jew oħra tipprova lilha nnifisha qabel ma nagħtuha ċ-ċans. B'hekk, permezz ta' dan l-Abbozz se nkunu qed nagħtu ċ-ċans lin-nisa juru l-kapaċitajiet tagħhom u b'hekk se nkomplu niġġieldu l-mentalità patrijarkali li ilha taħkem lis-soċjetà tagħna għal snin twal.

Kif ninsabu fl-istatistika meta kkumparati ma' pajjiżi oħra Ewropej?

Ngħixu f'dinja fejn minn 193 pajjiż, huma biss madwar 20% mmexxija min-nisa. Waħidhom, dawn diġà huma figuri li jinkwetawni. Ninkwieta iktar meta nara li bħala pajjiż ir-rappreżentanza femminili tagħna hi waħda baxxa ħafna.

Fl-Ewropa skont ir-Rapport tal-EIGE, l-Istitut Ewropew għall-Ugwaljanza bejn il-Ġeneri, huma Ċipru u l-Ungerija li għandhom anqas rappreżentanza femminili minna. Jien irrid nara lil pajjiżna fost l-aqwa pajjiżi fid-dinja, fost pajjiżi li bil-fatti, jemmnu u jaħdmu għal soċjetà iktar ugwali.

Inti personali, kellek diffikultà biex tagħmel pass u tidħol fil-politika? X'kienu l-opportunitajiet li ltqajt magħhom jew bibien magħluqa? U kif b'determinazzjoni wasalt fejn wasalt illum?

Li kieku ma kienx hemm min emmen fija u tani opportunità wisq probabbli ma kont qatt nikkontesta u saħansitra niġi eletta. Niftakar kif kien proprju l-Eks Prim Ministru Joseph Muscat li emmen fil-kapaċitajiet tiegħi u ħeġġiġni nikkontesta l-elezzjoni għal Kunsill Lokali. Suċċessivament il-Partit Laburista, lejlet l-ewwel elezzjoni tiegħi, bagħatni nirrapreżentah fuq programm televiżiv segwit immens u hemmhekk il-poplu seta' jiġġudika l-prestazzjoni tiegħi.

L-ambjent politiku mhuwiex xi wieħed faċli biex taħdem fih speċjalment għalina n-nisa. Personalment, it-tragward tiegħi fil-politika ma kienx wieħed faċli, mhux biss għax jien mara, iżda għax dak iż-żmien kont relattivament ta' età żgħira, l-iżgħar sindku mara qatt eletta f'pajjiżna. Dawn iż-żewġ fatturi kkombinati flimkien kienu jitfgħu pressjoni fuqi biex nuri l-kapaċitajiet tiegħi speċjalment fejn jidħlu oqsma assoċjati mal-irġiel bħal pereżempju l-infrastruttura. Mhux l-ewwel darba kienu jgħiduli "inti ma tifhimx", "inti għadek żgħira".

Ħafna mid-drabi, mara fil-politika tesperjenza wkoll tgħajjir u kliem sessist li dan bla dubju ma jgħinx – u hawn nibqa' nsostni li l-ebda mara m'għandha taċċetta dan it-tip ta' diskors u aġir. Kien proprju għalhekk li ddeċidejt li niftaħ żewġ libelli kontra persuni li użaw kliem ta' dan it-tip fil-konfront tiegħi, liema libelli rbaħthom.

Għalija kien dejjem ta' kuraġġ u motivazzjoni l-fatt illi bil-ħidma tiegħi qiegħda b'mod konkret intejjeb il-ħajja tan-nies. Bħala Sindku fuq livell lokali u bħala Segretarju Parlamentari fuq livell nazzjonali permezz ta' liġijiet u riformi storiċi li qegħdin ibiddlu wiċċ pajjiżna.

Kif se tkun qed tissaħħaħ id-demokrazija ta' pajjiżna?

Din mhijiex kwistjoni ta' numri għalina. Ma rridux iktar nisa sempliċiment biex nilħqu persentaġġ, niċċelebrawh u nieqfu hemm. Dan hu biss pass importanti biex nibnu demokrazija iktar sostenibbli.

Il-punt li jkollna iktar nisa fil-Parlament imur lil hinn minn kwistjonijiet direttament relatati mal-mara. Bħala nisa, ma nistgħux inħallu lilna nfusna niġu mitfugħa f'kantuniera, u nitkellmu biss fuq 'is-suġġetti tan-nisa', kif iħobbu jgħidulna. Dawk huma importanti, iva, u konvinta li b'iktar nisa, se nimxu 'l quddiem fejn jidħlu suġġetti direttament relatati man-nisa.

Iżda l-perspettiva femminili daqstant ieħor hi importanti f'oqsma oħra. Ir-riċerka turina li meta n-nisa jingħataw portafolli li tradizzjonalment huma kkunsidrati maskili, il-proposti u miżuri li jressqu jkunu iktar inklussivi u wesgħin. B'hekk nemmen li din ir-riforma se tkun qed twassal għal demokrazija aktar sostenibbli li taċċerta rappreżentazzjoni aħjar.

SKEDA ONE

TNEJN 25-01

07:15	ONE News	12:45	Telebejgħ	19:15	ONE Sports & Temp
07:30	ONE News	13:00	Kalamita	19:30	ONE News
07:45	Duurella	15:30	ONE News	20:10	Prime Time
08:00	Quddiesa tal-jum	15:35	Ieqaf 20 Minuta	20:30	Reboot
08:30	Step Up	16:00	Telebejgħ	21:15	Follow Up
08:45	Pjazza	16:15	Prime time Preview	22:15	Stejjer wara t-Tmienja
09:30	Telebejgħ	16:30	Duurella	22:50	Music Legends
10:00	Espresso	16:45	Mhux kemm taf	23:30	ONE News
12:30	ONE News	17:30	Flimkien ma' Nancy		
12:40	Teftif	18:30	Pjazza		

TLIETA 26-01

07:15	ONE News	12:30	ONE News	17:30	Dak li Jgħodd
07:30	ONE News	12:40	Teftif	18:30	Pjazza
07:45	Duurella	12:45	Telebejgħ	19:15	ONE Sports & Temp
08:00	Il-Quddiesa tal-jum	13:00	Kalamita	19:30	ONE News
		15:30	ONE News	20:15	Prime Time
08:30	Step Up	15:35	Ieqaf 20 Minuta	20:35	Gladiator
08:45	Pjazza	16:00	Telebejgħ	22:00	Distintivi
09:30	Telebejgħ	16:15	Prime time Preview	23:00	Ondroad
10:00	Espresso	16:30	Follow Up	23:30	ONE News

ERBGĦA 27-01

07:15	ONE News	12:45	Telebejgħ	19:15	ONE Sports & Temp
07:30	ONE News	13:00	Kalamita		
07:45	Duurella	15:30	ONE News		
08:00	Quddiesa tal-jum	15:35	Ieqaf 20 Minuta	19:30	ONE News
08:30	Step Up	16:00	Telebejgħ	20:10	PrimeTime
08:45	Pjazza	16:15	Prime Time Preview	20:30	The Local Traveller
09:30	Telebejgħ	16:30	Duurella	21:00	Division 7
10:00	Espresso	16:45	Pink Panther	22:30	Reboot
12:30	ONE News	17:30	#Pajjiżi	23:30	ONE News
12:40	Teftif	18:30	Pjazza		

ĦAMIS 28-01

07:15	ONE News	12:40	Teftif	18:00	Mhux kemm taf
07:30	ONE News	12:45	Telebejgħ	18:30	Pjazza
07:45	Duurella	13:00	Kalamita	19:15	ONE Sports & Temp
08:00	Il-Quddiesa tal-jum	15:30	ONE News	19:30	ONE News
		15:35	Ieqaf 20 Minuta	20:10	Prime Time
08:30	Step Up	16:00	Telebejgħ	20:30	Twenty One
08:45	Pjazza	16:15	Prime Time Preview	21:05	Ilsien in-Nisa
09:30	Telebejgħ	16:30	Żona Sport	22:40	Ondroad
10:00	Espresso	17:00	Popcorn	23:24	Teżori
12:30	ONE News	17:35	Ħabrikt	23:30	ONE News

ĠIMGĦA 29-01

07:15	ONE News	13:15	ONE News	18:30	Pjazza
07:30	ONE News	13:20	Kalamita	19:15	ONE Sports & Temp
07:45	Duurella	15:30	ONE News		
08:00	Quddiesa tal-jum	15:35	Kalamita		
08:30	Step Up	15:55	Telebejgħ	19:30	ONE News
08:45	Pjazza	16:15	Telebejgħ	20:15	Prime Time
09:30	Telebejgħ	16:30	Prime Time Preview	20:35	Kick OFF
10:00	Espresso	16:45	Duurella	21:30	Maratona Missjoni
12:30	Press Conference: Covid-19	17:00	Maratona Missjoni	23:30	ONE News
		17:30	Indhouse	23:45	Night Transmission

SIBT 30-01

07:15	ONE News	11:50	Telebejgħ	19:15	ONE Sports & Temp
07:30	ONE News	12:30	ONE News	19:30	ONE News
07:45	Duurella	12:40	Maratona Missjoni	20:10	Ieqaf 20 Minuta
08:00	Il-Quddiesa tal-jum	15:30	ONE News	20:30	Maratona Missjoni
		15:35	Maratona Missjoni	23:30	ONE News
08:30	Step Up	17:30	Il-Kelma	23:45	Night Transmission
08:45	Better Living	18:00	Pink Panther		
09:45	Maratona Missjoni	18:40	Ondroad		

ĦADD 31-01

07:15	ONE News	12:35	Maratona Missjoni		
07:30	ONE News	15:30	ONE News	20:30	Attività Politika
07:45	Duurella	15:35	Maratona Missjoni		
08:00	Il-Quddiesa tal-jum	16:15	Gladiator	21:15	Maratona Missjoni
08:40	Paper Scan	17:30	L-Argument		
10:30	Attività Politika	19:15	ONE Sports & Temp	23:30	ONE News
11:55	Telebejgħ	19:30	ONE News	23:45	Night Transmission
12:30	ONE News	20:10	Ieqaf 20 Minuta		